

EKSKURS O ODRŽIVOM RAZVOJU

Ivan Cifrić

Odsjek za sociologiju
Filozofski fakultet u Zagrebu
Ivana Lučića 3, 10 000 Zagreb
e-mail: icifric@ffzg.hr

Sažetak

U članku se problematizira koncept održivog razvoja pomoću tri teze. Prva teza je da je koncept održivog razvoja dio povijesnog kontinuiteta mišljenja modernog društva. S jedne strane objektivno postoji „kontinuitet” prirodnog svijeta – ruralnosti, a s druge kontinuitet modernog društva. Glede toga problematika održivog razvoja promatra se u kontekstu: tržišno-liberalnog modela razvoja društva, problema granica rasta i granica globaliziranja te u epohi hladnoga rata.

Druga teza odnosi se na neka načelna pitanja problema održivog razvoja i temeljne proturječnosti između održivosti kao pojma statičnosti i razvoja kao pojma dinamičnosti. U tom smislu autor piše o nekim obilježjima koncepta održivog razvoja te o odnosima rasta i razvoja, održivosti i razvoja kao načelnim problemima u ovom diskursu. Treća teza odnosi se na neka teoretska pitanja o održivom razvoju: pitanje normativnosti koncepta i njegove etičke dimenzije i mogućnosti trajnog upravljanja razvojem.

Na kraju članka se postavlja pitanje radi li se o konceptu prilagodbe razvoja novim uvjetima ekološke krize i globalizacije ili o konceptu koji omogućava dugoročniji balans između razvoja i održivosti.

Ključne riječi: granice rasta, granice globalizacija, hladni rat, kontinuitet razvoja, održivi razvoj, ruralnost

1. ODRŽIVOST I KONTINUITET

Teza o odnosu održivosti i kontinuitetu (kako govori naslov ovog odjeljka) na prvi pogled čini se da sadrži proturječnosti jer je iskustvo ljudske povijesti pokazalo da se uvijek može govoriti o kontinuitetu razvoja kao provjerenoj praksi koja argumentira da se radilo o nekoj vrsti održivosti. Jer, da nije tako danas ne bi bilo ovoga i ovakvoga svijeta. Međutim, danas se otvara pitanje može li se pretpostavljeni kontinuitet industrijskog društva uzeti kao jamstvo buduće održivosti tog društva i društva uopće. To je točka koja obilježava suvremeni diskurs o održivosti i razvoju – održivom razvoju.

1.1. Kontinuitet ruralnosti

Kontinuitet ruralnosti postoji u svjetskim razmjerima. Naravno, ruralnost se kvantitativno i kvalitativno mijenjala, iako se na nekim južnoameričkim, afričkim i azijskim prostorima zadržala gotovo intaktna prirodna osnova.

Promjene ruralnih kultura u izvan europskim prostorima posljednjih pola milenija nastupile su u nekoliko kolonijalnih valova: *klasičnim* kolonijalizmom, *industrijskim* kolonijalizmom i suvremenim – *razvojnim* kolonijalizmom i uvijek su bili predstavljani kao globalni.¹ Svaki od njih simbole je promicanja nekog oblika monopola kolonizatora, a za posljedicu je imao održanje razvojne distance putem sustavnog preoblikovanja tako stvorene razvojne periferije.

Klasični kolonijalizam najmanje je promijenio ruralnost osvojenih područja jer je u osnovi neposredno pljačkanje resursa (kao sirovina), ali je otvorio put nastavku promjena u industrijskom kolonijalizmu koji unosi promjene u ruralnu ekonomiju i način života – u cjelokupnu kulturu koloniziranog prostora: razvoj industrije, gradova po mjeri Zapada, obrazovanje stručnjaka koji po povratku slijede zapadne uzore itd. Konačno druga polovica 20. stoljeća svjetskim ruralnim prostorima – poglavito nerazvijenom jugu – donosi razvojne programe preko „zelene revolucije”, što se dvojako opravdava: tezom o pomoći nerazvijenim (ruralnim) zemljama da se same osposobe za razvoj i prate industrijske zemlje i tezom o zaštiti okoliša i sprečavanju širenja pustinje, uništavanja prašume itd. Time prodor industrijske civilizacije dobiva svoj konačni legitimitet superiornosti i razvojnosti. *Razvojni kapitalizam*, kako ga se ovdje naziva, odnosi se na genetsku pljačku nerazvijenog svijeta, posebice, biogusarstvom (Shiva, 1998).

Materijalnu dimenziju kolonizacije prirode prati vrijednosna dimenzija. Čovjek kolonizira (kultivira) prirodu, zatim vrednuje nastalo stanje koloniziranosti (kultiviranosti), pa ponovno kolonizira (kultivira) već kolonizirano (kultivirano) itd. Tako proces kolonizacije (kao razvojna spirala) ima materijalnu i vrijednosnu dimenziju. Kolonizacija u obliku globalizacije kao koloniziranja već koloniziranoga (Haberl i sur., 1997), danas kao i ranije, vrijednosno je obilježena stavom kolonizatora prema koloniziranom – prirodi i narodima (Fanon, 1973). Oni su za klasične kolonizatore bili divljaci, kasnije nerazvijeni, nedemokratski itd. Kolonizatori poručuju da se svega toga moraju osloboditi da bi postali dio civiliziranog svijeta, a to mogu ako ispunjavaju uvjete i slušaju savjete kolonizatora – danas u liku WB, IMF, WTO, itd. kojima zapravo upravlja i kontrolira skupina najrazvijenijih zemalja. U takvom kontekstu svjetske „realpolitike” i s takvim pristupom prenosi se i koncept održivog razvoja (koji bi za nerazvijene mogao postati „neodrživi razvoj”). Moraju se, dakle, osloboditi prava na raznolikost, koje su kao termina puna usta političara, teoretičara i činovnika razvijenog svijeta. Raznolikost je nikla onda kada se pokazala neperspektivna uniformnost koju su promicali, a koje se ni danas ne mogu i ne žele odreći. Apsurd je tjerati nekoga da ostvari pravo na ono što već ima – da je različit od drugih.

Sveukupni proces kolonizacije ruralnih prostora povijesno je rezultirao postupnim stvaranjem „potreba” ruralnog stanovništva (nerazvijenih zemalja), ne samo za industrijskim proizvodima Zapada nego potrebu za identičnim ili sličnim razvojnim modelom.

1 Vandana Shiva smatra da se globalno lokalni i parohijalni interes pojavio mnogo ranije, i to u tri vala: prvi je bila europska kolonizacija Afrike, Azije i Amerike; drugi je širenje ideja razvoja zapadnog svijeta, a treći val je doba slobodne trgovine. Posljedice su kumulativne sa sve većim porastom nereda i dezintegracijom društva na koloniziranim prostorima (Shiva, 1998).

Nerazvijene zemlje mogle su se na dva načina odnositi prema izazovima razvoja zapadnog modela: suprotstavljanje tom modelu ili identificiranjem s njegovim ciljevima. Suprotstavljanje bi značilo razvojnu izolaciju i bezizglednost za poboljšanje uvjeta života tih već ionako siromašnih zemalja. Da bi se razvijale sukladno to obrascu, nerazvijeni ga prihvaćaju i slijede, ali postaju njegova razvojna periferija. U tome je taj proces (primjerice putem agrarne politike) kolonizacije uspio ugroziti svjetski ruralni kompleks: naselja, tehnologije, stanovništvo i okoliš, te ga doveo u ovisnost o globalizacijskim procesima nastalim u industrijskom sustavu koje on kontrolira i s kojima manipulira. Ipak sve do danas ruralnost je empirijski opstala, pa se može govoriti o kontinuitetu ruralnosti i to ne samo u nekom danas poznatom društvu, nego u planetarnim prostorima. To svjedoči da se radi o veoma stabilnom odnosu dvaju sustava – socijalnog i prirodnog te da su u njega ugrađeni, njemu svojstveni, elementi „održivosti”. Održivost se odnosi prvenstveno na strukturu organskog metabolizma ruralnog društva i cikličnu dinamiku, za razliku od urbano-industrijskog društva. To ne znači da je apsolutno zaštićen od unutarnjih promjena i „propadanja” zbog vanjskih utjecaja. Naime, kada se (izvanjski) pokrene, proces mijena ruralnosti, a unutar ruralnosti se formiraju različiti mehanizmi koji potiču te promjene i proces se, barem dosad, nezadrživo nastavlja. Ruralni svijet internalizira novu razvojnu paradigmu ali na vlastitu štetu koju tek kasnije uočava – tek kasnije ekološki problemi ugrožavanja okoliša kao i kulturna entropija.

1.2. Kontinuitet razvojnog društva

Osim ruralnosti – kako su ovdje nazvani prirodni uvjeti – kao pretpostavke čovjekova društvenoga organiziranja tijekom povijesti, oblici društvenosti druga su kontekstualna pretpostavka suvremenoga diskursa o održivom razvoju i njegovoj paradigmatškoj snazi u postmodernoj epohi. Radi se o smještanju ideje održivog razvoja u teoretski koncept razvojnog društva i ekonomskog modela nastalog u posljednja dva stoljeća.

U tom smislu može se pratiti nastanak i kontinuitet promjena kapitalističkog tržišnog (neo)liberalnog modela ekonomije, naročito od njegove fordističke do postfordističke faze (Altvater, 1992) i problematike granica globaliziranja (Altvater i Mahnkopf, 1997). Naravno, on je nastao na industrijskim temeljima društva i znatno kraće postoji od ruralnog društva, ali je snažno poduprt osnovnom idejom – idejom rasta i razvoja, na-prosto neutaživom ekspanzijom. Prvi koraci tog modela obilježeni su beskrupuloznim stjecanjem privatnog bogatstva, uvjerenjem u neograničeni kvantitativni rast potrošnje na račun prirodnih resursa. Uvjerenje u neograničenost bila je dvojaka: neograničenost prirodnih resursa i neograničenost čovjekovih mogućnosti. Kraj dvadesetog stoljeća srušio je jednu dimenziju te „vjere” – vjeru u neograničenost prirodnih resursa. Sada se vodi borba da se na njezino mjesto uspostavi uvjerenje o potrebi nove ravnoteže između prirodnih resursa i čovjekovih mogućnosti. Konceptija održivog razvoja danas se može shvatiti kao nova interpretacija kontinuiteta razvojnog puta (neo)liberalnog modela i jedan od stupova vjere u nužnost ravnoteže. U tom smislu može se govoriti o kontinuitetu bića jednog tipa ideologije, društva i ekonomije u koji uliježe konceptija održivog razvoja.

U nerazvijenim zemljama održivost je shvaćena kao postizanje ciljeva razvijenih zemalja, tj. Nastavak takvog tipa razvoja za koji treba prestrukturirati nerazvijene zemlje. Savjeti i preporuke, primjerice, zemljama u tranziciji da liberaliziraju gospodarstvo, s obrazloženjem da će se time osigurati konkurencija na tržištu i bolje uklopiti u međunarodne procese, značili su rastvaranje gospodarskih i financijskih struktura tih zemalja što je dovelo do ulaska inozemnih monopola i slijevanje prihoda u privatne ruke malobrojnih te iznošenje u inozemstvo. Posljedica: eksternaliziranje dohotka, a internaliziranje socijalnih i ekoloških troškova. U razvijenim zemljama potpuno je obrnuto: internaliziranje dohotka, a eksternaliziranje troškova. Profiteri bez morala izvoze u industrijske zemlje poljoprivredne proizvode iz vlastite zemlje u kojoj katkada vlada glad, a njihova ekonomija slabi ili propada.² U tim okolnostima tako primijenjen koncept održivog razvoja postaje za identitet malih zemalja neodrživ. One dospijevaju u novi kolonijalni položaj. Imaju li izbora?

1.3. Granice rasta i granice globaliziranja

Početak dvadesetoga stoljeća poznata je teza o razvoju kapitalizma do njegove najviše faze – imperijalizam (primjerice, V. I. Lenjin) i njegovim povijesnim granicama s kojima će se konačno sam sudariti zbog neprestanog (kvantitativnog) širenja (Rosa Luxemburg). Teza je bila ideologijski zasnovana na povijesnoj ulozi proleterijata kao argument za konačno rušenje kapitalizma kao svjetskog poretka. To se nije dogodilo, zahvaljujući samoj unutarnjoj socijalnoj preobrazbi kapitalizma – porastu standarda, širenju demokracija, ljudskih prava i sloboda, itd. i njegovim modernizacijskim sposobnostima, naročito u ekonomiji, koje je kapitalizam sustavno i planetarno razvijao kao razvojnu paradigmu, a time i svoj model međuzavisnosti razvijenih kapitalističkih zemalja i nerazvijenih zemalja. S druge strane nastali su neki drugi akteri u međunarodnoj politici ravnoteže. Posebno je značajno to što je sustavno širena ekspanzija modela iskorištavanja prirodnih resursa – vlastitih, kolonijalnih i „zajedničkih” planetarnih. Ekološka dimenzija razvoja danas potvrđuje da se ne radi o jednosmjernom odnosu – dominaciji razvijenih, nego o globalnoj međuovisnosti razvijenih i nerazvijenih zemalja – industrijskog i ruralnog svijeta. Sedamdesetih i osamdesetih godina vidljive su dvije tendencije (paralelne i polemične) u razvoju industrijskih zemalja: postindustrijalizam i superindustrijalizam (Jänicke, 1985:239). Početkom sedamdesetih godina prošlog stoljeća značajnu ulogu u tumačenju kriznih tendencija ekonomskog sustava, odnosa rada i kapitala krize legitimacijskog sustava (Mandel, 1972; Offe, 1971; Habermas, 1973). Prepoznate su značajne tendencije u promjeni društvenih vrednota te porast i premještanje konflikata izvan područja (najamnog) rada u području kulture. Međutim, prave probleme je otkrila diskusija o „granicama rasta” s ciljem da se izbjegn timerke posljedice ekološke krize (Meadows et al., 1974), a na koje se upozoravalo i krajem prošlog stoljeća (Meadows, 1992).

² Slično je s Hrvatskom koja uvezene poljoprivredne proizvode (od mlijeka, žitarica do voća i mesa) financijski skupo plaća, a vlastita poljoprivredna ekonomija slabi. Uključivanjem Hrvatske u WTO stanje sitnih poljoprivrednika će se pogoršati.

Daniell Bell formulira (možda ne posljednju!) veliku građansku teoriju društva razvijenih industrijskih društava – teoriju „postindustrijskog društva” (Bell, 1975).³ Krajem sedamdesetih godina Herman Kahn predlaže protupojam, teoriju „superindustrijskog društva” (Kahn, 1980) kao ekstremno povećanje industrijsko-kapitalističkih razvojnih tendencija.⁴ Nastala je svjetska „superindustrijska privreda” čiji se utjecaj na socijalne i ekološke probleme teško može kontrolirati (Kahn, 1980:267). Superindustrijalizam obilježavaju (a) veliko poduzetništvo s tehnološkim rizicima, bremenitost problemima i (b) ekternalost – naročito eksterni troškovi. Glede stanja okoliša, postindustrijsko društvo nije ništa manje negativno utjecalo od industrijskog društva (Jänicke, 1985:238). To znači da se s unutarnjim razvojem socijalnog modela i njegovom preobrazbom pod utjecajem novih tehnologija i globaliziranja nije smanjio rizik za okoliš.

Iz dosadašnjih rasprava o granicama globaliziranja mogu se izvući dva zaključka: prvo, nije zaustavljen (često kritiziran) kvantitativni rast. Naprotiv, nastavljena je tendencija kvantitativnog rasta i u uvjetima globalizacije; drugo, rast se (na izvjestan način) problematizira i danas kao razvojno pitanje i kao pitanje granice globalizacije u svjetskim razmjerima. Problem granica rasta je ovdje zanimljiv iz razloga što globalitet implicitno donosi mogućnost uspostave jednog modela (političkog, socijalnog i ekonomskog) kao svjetskog sustava, što asocira na oblik sociokulturne i političke entropije, pa i na potencijalni totalitarizam. Jer, na totalitarizam nisu bile „preplaćene” samo komunistička i fašistička ideologija nego se klice mogu razviti i u sklopu neoliberalne ideologije i njezinom razvojnom modelu društva. Kao državne tvorevine, u Europi su dva totalitarizma povijesno nestala (fašizam – 1945. i komunizam – 1989.). Pitanje je da li se na zasadama ove „prve ideologije” može razviti potencijalni model jedne vrste totalitarnog društva, ovaj put možda kao svjetskog društva, na osnovama novih tehnologija i načina mišljenja iz pretprošlog stoljeća?

Kao što se za rast može reći da nema granica, samo je pitanje o kakvom se rastu radi – o kvantitativnom ili kvalitativnom. Tako se može načelno reći i za granice globaliziranja. Ne radi se samo o prostornoj dimenziji globalizacije – o planetarnom širenju (tržišta, informacija, znanja...), nego o mnogo suptilnim aspektima – prekoračenju vremenskih i civilizacijskih barijera, izjednačavanju potrošačkog obrasca.

1.4. Održivi razvoj u hladnoratovskom kontekstu

Čini se zanimljiva teza o međunarodnim okolnostima u kojima nastaje sam Brundtland-izvještaj, tj. u vrijeme kraja hladnog rata i nastavku razmišljanja o budućnosti.

3 Knjiga je objavljena 1973. Kod D. Bella pojam „postindustrijsko društvo” susreće se od 1966 godine (Bell: 1966:301) zatim kod A. Tourainea (1972), itd. Prema Bellu postindustrijsko društvo obilježavaju: (a) prijelaz od proizvodnje dobara na proizvodnju usluga; (b) primat profesionaliziranih i tehničkih kvalificiranih zanimanja; (c) središnje značenje imaju teoretska znanja kao izvor inovacija i ishodište društveno-političkih programa; (d) orijentacija na budućnost: upravljanje tehničkim napretkom i vrednovanje tehnologije; (e) proizvodnja nove „intelektualne tehnologije”.

4 Superindustrijalizam obilježavaju: centraliziranje (kapitala i odlučivanja), ekspanzija (masovna proizvodnja i tržište), podjela rada i specijalizacija, racionaliziranje, ekternaliziranje i eksploatiranje (Jänicke, 1985:241).

To je razdoblje koje se analitički signira trima elementima: *ideologija istog čamca* (*'same boat' ideology*), *slogan „održivi razvoj”* i *globalni ekološki menadžment* (Finger, 1992:42-43). „Ideologija istog čamca” kaže da svi mogu izgubiti ili dobiti, pa osim dijaloga nema druge šanse, „slogan ‘održivi razvoj’ implicira da nema suprotnosti između ekološke održivosti i ekonomskog razvoja... ekološka stabilnost je dobra za ekonomski razvoj, a ekonomski razvoj je dobar za ekološku stabilnost”, a „globalni ekološki menadžment” (*global environmental management*) bio bi odgovor na izazov globalne ekologije. Ako se održivi razvoj promatra u kontekstu UNCED-ovih aktivnosti unazad nekoliko desetljeća, stječe se dojam o kontinuiranom procesu stvaranja „globalnog kriznog menadžmenta” koji može legitimirati militarističke i tehokratske zahtjeve (Finger, 1993:47).⁵

Iako je završena epoha „hladnog rata”, ne znači da je završena epoha svakog rata, a ni ratovi neće vjerojatno biti isti kao i raniji. Teroristički napad na Svjetski trgovinski centar (WTC) u New Yorku (11. rujna 2001.) ukazuje na iskričavu mogućnost za šire sukobe – možda tek samo diskurzivne teze o sukobu civilizacija (Huntington, 1998), jer je prije riječ o sukobu drugih aktera i motiva, a ne neposredno religija, kultura ili civilizacija. Možda 21. stoljeće neće biti „stoljeće ekologije” (Weiszäcker, 1999), početak „kršćanskog doba” (Vjera i razum, 1998, 85), „biotehnološko stoljeće” (Rifkin, 1998), itd. niti stoljeće civilnog društva – društva građana (Beck, 1999), nego kraj „starog” i početak „novog svjetskog poretka” koji signalizira „mir i sigurnost, slobodu i pravnu državu” (predsjednik Bush – stariji, 29. siječnja 1991.), dakle „amerikaniziranje svjetske povijesti” (Altvater, 1992:204), a možda čak i stoljeće borbe s globalnim terorizmom. Svjetske okolnosti povećanja asimetričnosti svijeta podržavaju globalne socijalne i ekonomske uvjete za nastanak konflikata, a „realpolitika” najrazvijenijih zemalja potvrđuje regionalne destabilizacijske prostore, kao što su, primjerice, bliskistočni ili balkanski prostor itd. Osjetljivost na konfliktne situacije i krize u svijetu prenosi se u središta svjetske moći koji u obrani svojih interesa mogu proizvesti još veće krize, a možda i otvorene sukobe većih razmjera. Održivi razvoj pretpostavlja dugoročno rješavanje takvih kriznih područja u svijetu ali ne dosadašnjim realpolitičkim ili vojnim sredstvima nego prevrednovanjem socijalnih i ekonomskih razvojnih ciljeva najrazvijenijih zemalja – novom međunarodnom politikom zasnovanom na etici odgovornosti.

2. NEKA NAČELNA PITANJA O ODRŽIVOM RAZVOJU

Nedorečenost, nepreciznost, proturječnosti, itd. same definicije koncepta održivog razvoja, kao što ističu njegovi kritičari, proizlazi iz pojmovne strukture te sintagme. Pojam „održivi razvoj” sastavljen je od dva različita termina, odnosno pojma: „*održivost*” i „*razvoj*” koji zajedno tvore jedan koncept koji tek treba distingvirati i primjereno interpretirati (u odnosu na neke druge koncepte). Ta sintagma već u samoj sebi sadržava pro-

⁵ U raspravama o održivom razvoju pojedine struke najviše ističu pitanja iz svoje domene: ekonomisti o ekonomskoj održivosti, prirodnjaci o ekološkoj održivosti, društvenjaci o socijalnoj održivosti. Tehokratski pristup ističe upravljanje održivim razvojem i daje prednost ekonomskom razvoju.

turječje: održivost simbolizira *strukturu* i *statičnost*, a razvoj *proces* i *dinamičnost*. Zato se i postavljaju pitanja: što stvarno treba biti održivo i na koji način održivo, a što se treba razvijati i kako razvijati? Ponajprije, riječ je o prirodnim osnovama socijalnog opstanka, što bi značilo da se radi o dvije dimenzije održivog razvoja.

Jedna interpretacija održivosti može slijediti dosadašnju logiku razvoja modela zapadnog društva i njegovu ekonomsku logiku razvojnog ključa po kojoj bi u održivom razvoju trebalo prirodu / okoliš shvatiti kao nešto što je kao struktura, trajno, stabilno, statično i što je kao takvo materijalna osnova poželjnih promjena, tj. razvoja, pa je za postizanje tog cilja potreba i primjerena zaštita. Potrebno je održati prirodne osnove za budući razvoj socijalnog sustava, tj. za stabilnost socijalnog modela kako on ne bi bio ugrožen. U tom pogledu u osnovi ništa se bitno ne mijenja u vremenskom kontinuitetu (neo)liberalnog ekonomskog modela.

Druga interpretacija odnosi se na socijalnu i ekološku održivost (koja treba jamčiti socijalnu i ekološku stabilnost u međusobnu ravnotežu). To znači da je potrebno promijeniti nešto u socijalno sferi – politiku, vrijednosti, tehnologije itd. dakle općenito u kulturnom području kako bi se održala prirodna sfera i balans između njih dviju. Na to smjera brojna ekološka kritika zapadnoeuropske civilizacije u smislu promjena u samom društvu / civilizaciji i uspostavi ponovnog balansa. Ozbiljno je pitanje je li više moguć takav balans s obzirom na neka upozorenja da su već „prekoračene granice” racionalne intervencije u prirodu koje su izazvale proces novo samoorganiziranja prirode, uključujući i prirodne katastrofe.

Za obje interpretacije nezaobilazno je pitanje ravnoteže (balansa) same prirode. Zapadnu civilizaciju se kritizira da je narušila ravnotežu s prirodom i s nerazvijenim svijetom (drugim civilizacijama) i da se taj jaz povećava. Glede toga postavlja se pitanje ima li ta civilizacija „pravo” postavljati zahtjeve nerazvijenima za bržim promjenama i prilagodбом razvijenom svijetu, sve u namjeri uspostave novog balansa s prirodom? Pod pretpostavkom da je razvijeni svijet jedini nositelj tog balansa vjerojatno bi se moglo pozitivno odgovoriti. Ali, svijet je postao policentričan, a nerazvijene zemlje i „četvrti svijet” nezaobilazan u razgovoru o novoj ravnoteži.

Neki su još davno upozoravali da balans prirode ne postoji, a možda nije nikada ni postojao (Elton, 1930:17) jer se priroda sustavno nalazi u promjenama, premda često našim čulima neprimjetnim, pa i nije tako smisleno zahtijevati ga. S tim se valja složiti s napomenom da se ravnotežu shvaća kao *dinamičnu ravnotežu* po kojoj priroda nije niti u trajnoj ravnoteži niti u trajnoj neravnoteži, nego sama regulira svoje promjene. Priroda (biosfera) je trajan i zatvoren samoregulacijski sustav.⁶ Evolucija ima svoj determinirani red stvari, a svaka kultura refleksivno interpretira to stanje na svoj način, onako kako konstruira paradigmu odnosa čovjeka i prirode. Možda su gotovo dnevna izvješća i

⁶ Zemaljski sustav u cjelini – nazvan „svemirski brod Zemlje” – izvana dobiva jedino sunčevu energiju. Time se simbolično izražava stanje resursa, iako se teoretski statičnost ovog pristupa može osporavati argumentacijom ljudskih sustavnih znanstvenih postignuća i njihove primjene. Malo teže s argumentacijom promjene ljudske svijesti.

lokalnim katastrofama (potresi, erozije, oluje, vulkani...) iz različitih zemaljskih prostora signali takvog procesa prirodne samoregulacije, ali se kao takav ne prepoznaje. Tome treba dodati već znatne „klasične globalne” probleme – ozonska rupa (Roan, 1989), učinak staklenika i njihove klimatske posljedice te uništavanje biološke raznolikosti. Svemu tome uzrok je čovjekovo djelovanje u obliku razrađenog tehnološkog sustava i sustava socijalnih vrijednosti.

U razumijevanju održivog razvoja susreću se pojmovi *rasti* i *razvoj*, pri čemu se ne mogu zaobići neki odnosi između parova pojmova kao što je kvantiteta / kvaliteta i materijalno / simbolično. Kvantitativno se odnosi na rast (kvantitativni rast), kvalitativno na razvoj (kvalitativne promjene). Kvantitativno je objektivna činjenica, a kvalitativno je socijalna konstrukcija, interpretacija nekog stanja, jer sam kvantitativni rast ne proizvodi automatizmom nove kvalitativne promjene. Daly kaže: „...rast je kvantitativni porast na fizičkom iznosu dok je razvoj kvalitativno poboljšanje širokih potencijala” (Ekins, 1993:94). Rast (količina) ima granice, a razvoj (kvaliteta) nema granica, jer je moguće uvijek iznova definirati kvalitetu. Ponekad rast izaziva i socijalne i okolišne promjene gore nego je bilo ranije. (Primjerice, u nerazvijenim zemljama povećana ulaganja i ekonomski rast ne rezultiraju samo povećanjem blagostanja stanovništva, posljedice rasta investicija mogu ugroziti okoliš i prirodna dobra).

U socijalnoekološkom pristupu ne radi se samo o opisu realnih i materijalnih objekata, nego o nekim simboličnim strukturama. Jer, društveni prirodni odnosi nisu samo materijalno regulirano nego kulturno simbolizirani (Becker, 1997:32). Zato promjena materijalne sfere zahtijeva opis i simbolične sfere kao što su vrednote, norme, kvaliteta življenja itd. Naime, ekološki problemi su praktična smetnja ekosustavu, a proizlaze iz društvene sfere, pa znanje o objektivnim promjenama ekosustava bez znanja o društvenim utjecajima nije dovoljno za razumijevanje globalnih ekoloških problema, odnosno ekološke krize. Zato na njih ne mogu neovisno odgovoriti prirodne niti društvene znanosti, niti samo ekonomski ili ekološki model globalne ekologije (Sachs, 1993; Glavač, 1999). Naime, u modelu globalne ekologije nema mjesta za međuljudske odnose, „ljubav”, „stil života”, umjetnost itd.

Odnos (ekonomskog) rasta i razvoja nije manje kompleksan nego odnos (ekonomskog) *rasta* i *održivosti*. Odnos rasta i održivosti ovako se, primjerice načelno definira: „Ekonomski rast osigurava uvjete u kojim se najbolje može ostvariti zaštita okoliša, a zaštita okoliša, u ravnoteži s drugim ljudskim ciljevima, nužna je za postizanje rasta – to je održivo.” (Ekins, 1939:92). Predsjednik *Business Council for Sustainable Development* (BCSD) iz perspektive biznisa za održivi razvoj kaže: „Održivi razvoj kombinira dva ključna cilja – zaštitu okoliša i rast.” U odnosu na ekonomske aktivnosti, razumijevanje „održivosti” za Puala Ekinsa uključuje: (1) preveniranje destabilizacije globalnog okoliša (klima, ozonska rupa itd.); (2) apsolutnu zaštitu značajnih ekosustava i ekoloških obilježja za održanje biološke raznolikosti; (3) obnovljivi resursi moraju se obnavljati radi održavanja plodnosti tla, hidrobioloških ciklusa i potrebe vegetativnog pokrova; (4) neobnovljivi izvori moraju se koristiti s obzirom na trajnost i moguću praksu: popravak (*repair*), ponovno obnavljanje (*reconditioning*), višekratna upotreba (*re-use*) i recikliranje

(*recycling*) – četiri R; (5) iscrpljivanje neobnovljivih resursa treba prakticirati na osnovi održanja minimuma prosječnog trajanja (života) resursa i na toj razini izjednačiti njihovu potrošnju s novopronađenim resursima...; (6) emisije u zrak, tlo i vodu ne smiju nadmašiti sposobnost zemlje za njihovu apsorpciju, neutralizaciju i reciklažu, niti smiju voditi prema ugrožavanju života koncentracijom toksina; (7) rizici ugrožavanja života kao posljedica ljudske aktivnosti moraju biti zadržani na niskoj razini (Ekins, 1993:93-94).

Kada se spominje rast, najčešće se misli na gospodarski, ekonomski rast (ili neke druge vrste povećanje materijalnih dobara). Međutim pored ekonomskog rasta postoji i *ekološki rast* (*enviromental growth*). On može značiti porast okolišnih resursa: za potrošnju (primjerice, ogrjevno drvo), za usluge (primjerice, pošumljavanje kao prinos poboljšanja klimatskih uvjeta), povećanje broja divljači, riba itd., općenito povećanje biomase u nekom području – bruto prirodnog proizvoda (*Gross Nature Product*). U tom kontekstu može se govoriti o prirodi / okolišu kao prirodnom kapitalu i njegovom uvećavanju. Prirodni kapital je osobito značajan za investiranje u ekološku poljoprivredu, eko-turizam itd., pa je sasvim logično da se zaštitom okoliša / prirode štiti nacionalni prirodni kapital ili ga se nastoji uvećati te iskoristiti kao internacionalnu komparativnu prednost u gospodarskim aktivnostima u sklopu održivog razvoja.

3. NEKA PITANJA O ODRŽIVOM RAZVOJU U TEORETSKOM DISKURSU

Glede definiranja održivog razvoja u Brundtland izvještaju objavljenom 1987. pod naslovom *Our Common Future*, Egon Becker (1997:19-20) upozorava na neka teoretska pitanja. U definiranju održivog razvoja najčešće se citira ova definicija: „Održivi razvoj je razvoj koji zadovoljava potrebe sadašnjosti bez rizika da buduće generacije ne bi mogle zadovoljiti svoje potrebe...” To je „proces promjena u kojemu se korištenje resursa, strukture investicija, orijentacija tehničkog napretka i institucionalne strukture dovode u sklad s budućim i sadašnjim potrebama” (Hauff, 1987:46,49). Održivi razvoj neki nazivaju „globalna ekološka modernizacija” (Huber, 1995:38), „vodeća slika” kao mega-cilj koji se može ostvariti u vremenskim okvirima jedne do dvije generacije (Majer, 1998:54), „politička sintagma” (Pravdić, 1998:393) itd. Naime, zbog općenitosti definicije, različitih shvaćana održivog razvoja – poglavito kao nečega samorazumljivog – proizlaze brojne kritike, ali i poticaji na razmišljanja. Navest će se nekoliko opservacija. Prvo, održivi razvoj je *normativni koncept*. Na česta upozorenja o stanju okoliša da „više ovako ne ide” koncept održivog razvoja kaže „da se može dalje i kako *treba* ići dalje”. Teoretski problem je u tome kako se međusobno odnose normativni model održivog razvoja i modelirani realitet. Ako se taj odnos ne pojasni, može doći do pomiješanosti empirijskih i normativnih iskaza. Pritom su moguće fatalne pogreške da se empirijsko stanje uzme kao zaključak da je to normativno stanje i obrnuto.

Društvena aktivnost je institucionalizirana, pa je potrebno njihovo djelovanje kao i djelovanje svakog pojedinca utemeljiti na nekim etičkim normama. To znači da održivi

razvoj kao normativni koncept zahtijeva etičnog subjekta koji mijenja realitet i pritom se odgovorno odnosi. Posebno je to važno u tehnici i gospodarstvu (Küng, 1997; Lenk i Maring, 1998). Glede toga nisu nepoznata neka temeljna načela svojstvena ljudskom rodu, a zajednička ljudima različitih kultura koja su tisućama godina putem tradicije regulirala održivost. Nije moguće da se ne mogu konsenzualno ustanoviti i primijeniti takva načela – zajednički etos. Pored toga u modernom društvu nastaje „distributivna odgovornost” (Ropohl, 1997) koja ima svojih slabosti, ali etičnost svakog pojedinca naročito menadžera, može uskladiti normativnost koncepta održivog razvoja i normativnost institucionalnog i individualnog djelovanja. Oboje su ljudski proizvod.

Drugo, održivi razvoj jest *razvoj*. Povezanost ekoloških utjecaja i obrazaca društvenog djelovanja odnosi se na različite vremenske poretke. Pitanje je što znači za stabilnost i dinamiku činjenica da se društveni i prirodni procesi ne zbivaju istom (jednakom) dinamikom. Priroda ima svoju dinamiku, a društvo svoju – onakvu kakvu si odredi. Posljedice ljudskog djelovanja u prirodi za buduće generacije mogu biti vrlo različite (dugoročne, srednjoročne ili kratkoročne). Osim toga, postoji hijerarhijski utjecaj problema – neki su globalniji i važniji od drugih – što otvara pitanje kako se to odražava na socijalne promjene.

Prirodna dinamika – prirodna zakonitost – dugoročno određuje neke ljudske mogućnosti i ograničenja promjena. Čovjek ih mora biti svjestan da bi mogao poželjne socijalne promjene uskladiti s takvim ograničenjima. S obzirom na razvijenu svijest i količinu znanja s kojima raspolaže, čovjek može neke prirodne promjene predvidjeti. Može ih zanemariti, a može svoje ambicije i aspiracije etički utemeljiti.

Treće. S obzirom da održivi razvoj sadrži predodžbu *trajnosti* (održivost) i nastavak usmjeravanih *procesa* (razvoja) – statiku i dinamiku, strukturu i proces, reprodukciju i transformaciju – cjelokupni proces se može promatrati u različitim disciplinama. Ako stanja i procese zajedno mislimo, u prirodnom području riječ je od „dinamiziranoj ekologiji”, a u društvenom području o „historiziranoj sociologiji”. Otvoreno je pitanje kako njih dvije teoretski povezati.

Problem moderne znanosti je u tome što se sve više specijalizira i postaje veoma kompetentna za uska područja, dok širi problemi zahtijevaju kompleksniji pristup, pa njezina kompetentnost postaje ponekad problematična (Mussmann, 1995). Tako se danas inzistira na multidisciplinarnosti pristupa. Međutim, znanosti postupno pred izazovima istraživačkih problema redefiniiraju svoj kategorijalni aparat, stvaraju nove pojmove i usvajaju iz drugih znanosti, mijenjaju teoretske paradigme.

Četvrto pitanje odnosi se na *prostornu* dimenziju održivog razvoja. Becker se pita: „Treba li se održivo razvijati cjelokupna planeta Zemlja, svjetsko društvo – ili su to lokalne kulture, pojedine regije, teritoriji ili nacionalne države? Koncept se proširuje na teritorijalno diferenciranje, a ‘teritorijalitet’ time postaje društveno-teorijski problem...” koji u regionalnom razvoju mora pojasniti odnos između ekologije, demokracije i razvoja. Čini se da je konkretiziranje koncepta održivog razvoja uvijek nužno kada se radi o konkretnom društvu, odnosno razvojnoj razini na koju se primjenjuje. Nema takve strategije održivog razvoja koja bi mogla zahvatiti cjelokupni toliko raznoliki prostor Zemlje

i istodobno biti stvarno strategija za djelovanje. Pokazalo se da su dosadašnje globalne razvojne koncepcije odnosno strategije (primjerice, *World Conservation Strategy*, *Ecodevelopment*) upravo bolovale od općenitosti, bilo samo opći okvir.

Istraživanje održivog razvoja treba biti interdisciplinarno, usmjereno na konkretne probleme (kao voda, otpad itd.), uzeti u obzir utjecaj različitih aktera i biti samorefleksivno. Samorefleksivnost, prema Beckeru, znači (a) svijest o smanjenju mogućih neželjenih posljedica i rizika napada na prirodu i društvo, (b) ali i putem znanosti svjesno i aktivno sigurno djelatno stajalište.

Beckerovo je stajalište da se putem dva pojma – *socijalnoekološka transformacija* (koji je oslobođen konotacija pojma „razvoja”, a ističu se promjene forme i koji obuhvaća također materijalne promjene) i pojma *društveni prirodni odnosi* – odnos prema prirodnom susvijetu, ljudima i kulturi – mogu smanjiti neke pogreške u odnosima rast i razvoj. Istodobno se može bolje teoretski formulirati održivi razvoj kao višedimenzionalni koncept promjena nasuprot modelima neoklasične ekonomije, globalne ekologije i sociološke systemske teorije (teorije sistema) koje nisu međusobno kompatibilne.

U definiciji održivog razvoja sadržana je teza da sadašnje generacije ne bi smjele proizvesti takve rizične uvjete koji bi otežali ili onemogućili zadovoljavanje potreba budućih generacija, a koje se logički, znanstveno, ekonomski itd. nastoji obrazložiti. Neki smatraju da je to na taj način nemoguće, jer je problem negdje drugdje. Naime, pitanje je zašto bi buduće generacije trebali živjeti bolje, jednako ili pak lošije od današnjih generacija? To pitanje pokazuje da se radi o normiranju budućeg stanja, tj. o etičkoj dimenziji održivog razvoja i problemu motivacije. Küng citira O. Rennu koji kaže da održivi razvoj „nije ekonomski, ni ekološki niti znanstveni koncept nego etički zahtjev” (Küng, 1997:324). Uostalom, poznato je stajalište Maxa Webera o ulozi etike u gospodarstvu i povijesnom nastanku kapitalizma kao sustava (Weber, 1976). Ako se radi o stavu prema budućim generacijama, onda taj stav implicira i stav prema subjektu tog stava – današnjim generacijama – dakle pretpostavlja svijest o našoj vremenskoj i prostornoj poziciji u vlastitom generičkom samorazumijevanju opstojnosti u čitavom lancu budućih generacija.

Što se pak tiče mogućeg rizika kojega bi današnje generacije stvorile i tako utjecale na uvjete života budućih generacija, treba istaknuti dva momenta. Prvo, današnje moderno društvo sustavno proizvodi rizik kako bi uopće moglo proizvesti materijalna dobra i zadovoljiti svoje današnje potrebe. Zato ga Beck i naziva *društvo rizika* (Beck, 1986). Drugo, nije sasvim izvjesno da će sve ono što se danas smatra da jest rizik i rizično biti i ubuduće. Ova teza može izgledati nesuvisla ako se misli na, primjerice, uništavanje biološke raznolikosti, klimatske promjene itd. Međutim, ona barem diskurzivno ima smisla jer ipak može naći svoju argumentativnu empirijsku potkrjepu u brzom znanstvenom i tehnološkom razvoju koji će možda neke današnje rizike moći otkloniti, a društvo svjesno prihvatiti najbolje opcije rješavanja (neke bolesti, smanjenje zagađenja, prepoplavljanje količina iskorištavanih resursa itd.).

4. ZAKLJUČNO

U ovom prilogu raspravlja se o nekoliko teza s ciljem problematiziranja pitanja održivog razvoja u suvremenom diskursu. Prva teza je da se održivi razvoj može promatrati kao kontinuitet aktivnosti modernog društva krajem prošlog stoljeća. S obzirom na važnost prirodnog svijeta za razvoj društva, primjerice, istaknuta je činjenica kontinuiteta planetarne ruralnosti kao pretpostavke različitih razvojnih koncepata, pa tako u suvremenosti i održivog razvoja. S druge strane, održivi razvoj se može locirati kao nastavak ideje razvoja u kontekstu liberalnog modela društva, hladnoratovskog razdoblja i procesa globaliziranja. Prije nekoliko desetljeća lansirana je teza o nultom rastu (granicama rasta), a danas se govori o granicama globaliziranja. Održivi razvoj u tom diskursu nalazi svoje mjesto.

Druga teza je da općenitost definicije održivog razvoja otvara niz kritičkih primjedbi i umjesnih pitanja. Primjerice, da je nerealističan, neoperabilan, politička sintagma itd. Otvaraju se i neka načelna pitanja o tom konceptu. Primjerice odnos „rasta” i „razvoja”, „održivosti” i „razvoja” i pojedinih aspekata razvoja i održivosti kao što su socijalna i ekološka održivost.

Konačno, treća teza je da – usprkos općenitoj definiciji održivog razvoja i argumentacije da se radi o održivom razvoju kao izrazu kontinuiteta ideja razvoja u modernom društvu (a time i nastavka kolonizacije koloniziranoga), a ne o nekom radikalnom povijesnom novumu – diskurs o održivom razvoju potiče na nova teoretska razmišljanja o ideji održivosti i ideji razvoja – socijalnoj statici i socijalnim promjenama kompleksnog modernog svijeta, njegovog unutarnjeg asimetričnog odnosa i odnosa prema prirodi.

Zaključno može se reći da je održivi razvoj (usprkos kritikama) nov izazov procesima restrukturiranja uloge države, gospodarstva i civilnog sektora u sklopu civilizacijskog kontinuiteta s jedne strane, a s druge strane poticaj širenja i produblivanja teoretskog diskursa o odnosu čovjeka i prirode. Ako se prihvati teza da su „održivost” i „razno-likost” danas poželjne vrednote, onda je koncept održivi razvoj u nedostatku boljšeg koncepta bar nekakvo uporište za odgovoran odnos prema budućim generacijama.

Otvoreno je pitanje da li je održivi razvoj samo koncept strateške prilagodbe modernog društva uvjetima (globalizacije) u kojim se nadnacionalne strukture (ekonomske, tehnološke, političke, organizacijske itd.) postavljaju kao ključni tvorci jednog globalnog (možda „spontanog” i „stihijnog”) civilizacijskog puta, ili je održivi razvoj dugoročni planetarni koncept kojim se može upravljati i putem kojega se može upravljati razvojem (tj. ostvarivanjem ciljeva poželjnih promjena) i sprečavati nekontrolirane posljedice djelovanja nadnacionalnih struktura koje dovode do socijalne i ekološke neravnoteže svijeta.

Održivi razvoj može se empirijski pokazati kao održiv tek u evoluciji nekog konkretnog koncepta u praksi. Saznanja o ostvarenosti njegovih ciljeva i nastalim posljedicama potvrdit će ili osporiti sposobnost njegovih autora i izvođača u aplikaciji koncepta održivi razvoj.

LITERATURA

- Altwater, E. (1992). *Der Preis des Wohlstands oder Umweltplunderung und neue Welt(un)ordnung*. Darmstadt: Primus Verlag.
- Altwater, E. i Mahnkopf, B. (1997). *Grenzen der Globalisierung*. Münster: Westfälisches Dampfboot.
- Beck, U. (1986). *Risikogesellschaft*. Frankfurt: Suhrkamp.
- Beck, U. (1999). *Schöne neue Arbeitswelt*. Frankfurt, New York: Campus.
- Becker, E. (1997). Risiko Gesellschaft. Ökologische Wachstumsbegrenzung oder gesellschaftliche Entwicklung? U: Becker, E. (ur.), *Soziale Ökologie und Sustainable Development* (str. 17-36). Frankfurt: ISOE.
- Bell, D. (1966). *The Reforming of General Education: the Columbia College Experience in its National Setting*. New York: Columbia University Press.
- Bell, D. (1975). *Die nachindustrielle Gesellschaft*. Frankfurt, New York: Campus.
- Elton, Ch. (1930). *Animal Ecology and Evolution*. Oxford Uni Press.
- Ekins, P. (1993.) Making Development Sustainable. U: Sachs, W. (ur.), *Global ecology: A New Arena of Political Conflict* (str. 91-103). London, New York: Zed.
- Fanon, F. (1973). *Prezreni na svijetu*. Zagreb: Stvarnost.
- Finger, M. (1993). Politics of the UNCED Process. U: Sachs, W. (ur.), *Global ecology: A New Arena of Political Conflict* (str. 36-48). London, New York: Zed.
- Glavač, V. (1999). *Uvod u globalnu ekologiju*. Zagreb: DUZO.
- Habermas, J. (1973). *Legitimationsprobleme im Spätkapitalismus*. Frankfurt: Suhrkamp Verlag.
- Haberl, H., Hüttler, W. i Fischer-Kowalski, M. (1997). *Gesellschaftlicher Stoffwechsel und Kolonisierung von Natur*. Amsterdam: G&B Fakultas Verlag.
- Hauff, V. (ur.) (1987). *Unsere gemeinsame Zukunft (Our Common Future). Der Brundtland-Bericht der Weltkommission für Umwelt und Entwicklung*. Grevén: Egenkamp Verlag.
- Huber, J. (1995). *Nachhaltige Entwicklung*. Berlin: WZB (Sigma).
- Huntington, S. P. (1998). *Sukob civilizacija*. Zagreb: Izvori.
- Ivan Pavao II (1998). *Vjera i razum*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Jänicke, M. (ur.) (1985). *Umweltpolitik der Industrieländer*. Berlin: WZB (Sigma).
- Kahn, H. (1980). *Die Zukunft der Welt (1980-2000)*. Wien, München, Zürich, New York: Verlag Fritz Molden.
- Küng, H. (1997). *Weltethos für Weltpolitik und Weltwirtschaft*. München, Zürich: Piper.
- Lenk, H. i Maring, M. (ur.) (1998). *Technikethik und Wirtschaftsethik: Fragern der praktischen Philosophie*. Opladen: Leske&Budrich.
- Majer, H. (1998). Wege zur Nachhaltigkeit: Ein regionales Netzwerk. U: *Jahrbuch Ökologie 1999* (str. 48-62). München: Beck.
- Mandel, E. (1972). *Die Spätkapitalismus*. Frankfurt: Suhrkamp.
- Meadows, D. H., Meadows, D. L., Randers, J. i Behrens, W. W. (1974). *Granice rasta*. Zagreb: Stvarnost.

- Meadows, D. L. i Randers, J. (1992). *Die neuen Grenzen des Wachstums*. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt.
- Mussmann, F. (1995). *Komplexe Natur – komplekse Wissenschaft*. Opladen: Leske&Budrich.
- Offe, C. (1972). Spätkapitalismus – Versuch einer Begriffsbestimmung. U: Offe, C. (ur.), *Strukturprobleme des kapitalistischen Staates* (str. 51-66). Frankfurt: Campus.
- Pravdić, V. (1998). Suvremeni pogledi na gospodarski razvoj i zaštitu okoliša. *Socijalna ekologija*, 7(4): 389-396.
- Rifkin, J. (1998). *Biotehnološko stoljeće*. Zagreb: Naklada Jesenski&Turk.
- Roan, S. L. (1989). *Ozone Crisis*. New York: Willey and Sons.
- Ropohl, G. (1997). Ethik und Technikbewertung. U: Burger, H. (ur.), *Wissenschaft und Ethik* (str. 89-105). Zagreb: Kroatischer Humboldtianer-Klub.
- Sachs, W. (ur.) (1993). *Global Ecology. A New Arena of Political Conflict*. London, New Jersey: Zed Books, Halifax: Fernwood Publishing.
- Shiva, V. (1998). *Biopiracy. The Plunder of Nature and Knowledge*. London: Green books Ltd.
- Touraine, A. (1969). *Die postindustrielle Gesellschaft*. Frankfurt: Suhrkamp.
- Weber, M. (1976). *Privreda i društvo*. Beograd: Prosveta.
- Weizsäcker, E. U. von. (1999). *Das Jahrhundert der Umwelt*. Frankfurt, New York: Campus.

EXCOURSE INTO SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Ivan Cifrić

Summary

This paper deals with the concept of sustainable development by means of three theses. The first thesis is related to the fact that the concept of sustainable development is a part of a historical continuity of thought in modern society. On the one hand we have objective "continuity" of the natural world, i. e. the rurality, on the other there is a continuity of modern society. In this respect sustainable development is viewed in the context including following aspects: market-oriented and liberal model of social development, issue of growth and globalisation and cold war era.

The second thesis refers to some principled questions in terms of sustainable development and fundamental contradiction between sustainability as a static and development as a dynamic notion. In this sense the author deals with some features of sustainable development and relationships between growth and development, sustainability and development as principled issues in this discourse.

The third thesis includes some theoretical questions concerning sustainable development such as the question of normativity of the concept and its ethical dimension and the possibility of a continuous management of development.

In the final part of this paper the question is stated whether sustainable development is a concept of a development adapted to new circumstances of ecological crisis and globalisation or it is a concept that would enable a more long-termed balance between development and sustainability.

Keywords: *growth limits, globalisation limits, cold war, continuous development, sustainable development, rurality*

EXKURS ÜBER DIE NACHHALTIGE ENTWICKLUNG

Ivan Cifrić

Zusammenfassung

In dieser Arbeit wird das Konzept der nachhaltigen Entwicklung mit Hilfe von drei Thesen beleuchtet. Die erste These bezieht sich auf die Tatsache, dass das Konzept der nachhaltigen Entwicklung ein Teil der geschichtlichen Kontinuität des Denkens der modernen Gesellschaft ist. Einerseits besteht objektiv die „Kontinuität“ der Naturwelt, der Ruralität, andererseits gibt es die Kontinuität der modernen Gesellschaft. In diesem Zusammenhang wird die Frage der nachhaltigen Entwicklung in einem Kontext betrachtet, der das marktorientiert-liberale Modell der gesellschaftlichen Entwicklung die Probleme der Wachstums – und Globalisierungsgrenzen sowie die Ära des kalten Kriegs umfasst.

Die zweite These bezieht sich auf einige grundsätzliche Fragen der nachhaltigen Entwicklung und den grundlegenden Widerspruch zwischen der Nachhaltigkeit als statischem und der Entwicklung als dynamischem Begriff. In diesem Zusammenhang werden einige Merkmale des Konzeptes der nachhaltigen Entwicklung sowie die Beziehungen zwischen Wachstum und Entwicklung, Nachhaltigkeit und Entwicklung als grundlegende Probleme in diesem Diskurs behandelt.

Die dritte These bezieht sich auf einige theoretische Fragen der nachhaltigen Entwicklung: die Frage der Normativität des Konzeptes und seiner ethischen Dimension und die Möglichkeiten einer kontinuierlichen Steuerung der Entwicklung.

Zum Schluss wird die Frage gestellt, ob es sich um ein Konzept der Anpassung an die neuen Umstände der Umweltkrise und Globalisierung handelt, oder um ein Konzept, das ein langfristigeres Gleichgewicht zwischen Entwicklung und Nachhaltigkeit gewährleistet.

Schlüsselwörter: *Wachstumsgrenzen, Globalisierungsgrenzen, kalter Krieg, kontinuierliche Entwicklung, nachhaltige Entwicklung, Ruralität*